

İBRAHİMÎ DİNLERDE
KADIN

İBRAHİMÎ DİNLERDE KADIN

YAZARLAR

YAHUDİLİKTE KADIN

Prof. Dr. Salime Leyla Gürkan

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı

HRİSTİYANLIKTA KADIN

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman

İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı

İSLAM (TOPLUMUN)DA KADIN

Prof. Dr. Mehmet Birekul

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü

EDİTÖR

Doç. Dr. Saliha Okur Gümrükçüoğlu

Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

KADEM Yönetim Kurulu Başkanı

BASKI VE CİLT

Yayın Dili Türkçe

Firma Adı TurkuvaZ Haberleşme ve Yay. A.Ş.

Adres Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No 29/1/1 Eyüpsultan İSTANBUL

Telefon 0212 354 30 00

Sertifika No 46403

ISBN 978-625-98835-3-3

3. Baskı, Nisan 2024, İstanbul

İLETİŞİM

Kadın ve Demokrasi Vakfı Genel Merkez

Küçük Çamlıca Mah. Kısıklı Cad. No: 112/A Üsküdar, İstanbul

TEL: +90 (216) 325 03 07

www.kadem.org.tr

FAKS: +90 (216) 325 03 09

info@kadem.org.tr

İSLAM (TOPLUMUN)DA KADIN¹

Prof. Dr. Mehmet Birekul

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

mbirekul@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7331-8429

Özet

İnsanlığın var oluşundan bu yana toplumların temel kategorik özelliklerinden biri olarak cinsiyet, biyolojik farklılıkların yanında toplumların onlara yüklediği anlamlar açısından da toplumdan topluma farklı rolleri beraberinde getirmiştir. Toplumların kadına ve erkeğe yüklediği roller bakımından dinler, kültürün önemli bir parçası olarak belirmektedir. Özellikle cinsiyete dair kalıp yargılarda ve ontolojik anlamda kadına ve erkeğe değerini veren en önemli kurumların başında din gelmektedir. Bu anlamda İslam dini de toplumun bu iki farklı kategorisini toplumun işleyişi ve devamı açısından yeniden konumlandırmıştır. İslam toplumunda kadın, özellikle değer algısı, toplumsal hayata katılımı ve aile içerisindeki konumu bakımından geçmişte maruz bırakıldığı durumdan kurtarılmış, kadın ve erkek toplumda yeniden konumlandırılmıştır.

Bu anlamda bu çalışma İslam toplumunda kadının konumuna, modernleşme sonrası İslam toplumuna yöneltilen sübjektif yargılar açısından değil, Hz. Peygamber'in tüm kurumlarıyla yeniden inşa ettiği İslam toplumu gerçeğinde bakmayı hedeflemektedir. Bu anlamda kadın ve erkek kategorileri üç temel alan içerisinde irdelenmiştir. Bunlardan ilki İslam'ın insana bakışı bağlamında teolojik ve ontolojik boyutu ihtiva ederken diğeri kadınların toplumsal statüleri ve cinsiyet rolleri bağlamındaki sosyolojik boyut olarak belirmektedir. Son olarak kadının özellikle annelik vasfının öne çıkarıldığı bir kurumsal yapı olarak aile ve aile içi ilişkilere odaklanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Aile, İslam Toplumu, Kadın, Sosyal Hayat, Toplumsal Cinsiyet

¹ Bu metin daha önce Yediveren Yayınları'ndan (2004 ve 2019) yayınlanmış olan Peygamber Günlerinde Kadın isimli kitabımızın verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Giriş

İlk insandan bu yana, dünya hayatının hassas bir dengesi ve birçok değişimin odak noktası olma özelliğini sürdüregelen kadın; tarihî süreç içerisinde zaman zaman birbirinden kötü ve insan onuruyla bağdaşmayan uygulamalara maruz kalmasına rağmen, “analık” gibi ulvî bir işleve sahip olması nedeniyle toplumda belirleyici olma fonksiyonunu hiç yitirmemiştir. Hemen her sosyal üniteye belirli toplumsal işlevleri yerine getiren kadın; toplumun devamlılığı için gerekli olan hizmetleri sunmaktan da geri kalmamıştır. Özellikle ailenin toplumsal yapı içerisinde bir kurum olarak var olabilmesinde; kadının bu müesseseye katkısı yadsınamayacak derecede büyüktür.

Kültürün sürekliliği bağlamında bugünün İslam toplumlarında kadın ve erkeğin durumu ile temel referansların büyük ölçüde dinî kaynaklı olduğu söylenebilir. Zira kültürün pek çok bileşeni içerisinde dinler önemli bir yer tutarlar. Bu açıdan bakıldığında İslam’ın ilk toplumsal kurumsallaşmasının gerçekleştiği dönem pek çok konuya ışık tuttuğu gibi İslam’da kadın ve erkekle ilgili temel tutumlara ışık tutmaktadır. Zira ilk dönem İslam toplumunda kadın, tarihten getirdiği haksız uygulamalardan kurtarıldığı gibi, bu yeni toplumsal yapılanmanın içerisinde de aktif olarak yer almıştır. Modernleşmeyle birlikte Batı’nın değişen yüzünü temsil etmede önemli bir figür olarak öne çıkarılan kadın imajı özellikle İslam toplumunda ve genelde Doğu toplumlarında kadının geride bırakıldığı önyargısı üzerine kurulmuştur. Bu kendini merkeze alan bakışa karşı İslam dünyasının verdiği cevaplar ise çoğunlukla savunma psikolojisini aşmayan sübjektif yargılar şeklinde tezahür etmiştir.

Bu nedenle İslam toplumunda kadın konusunu objektif ölçütler dahilinde, savunma ya da yerme psikolojisinden uzak, sosyolojik bir tarzda irdelemek bir zorunluluk olarak belirmiştir. Bu bakımdan bu çalışmada İslam toplumunda “kadın algılayışları” ya da “kadın/erkek sorunsalı” bireysel ve toplumsal açımları ile insanın var oluşu sorunsalı genel perspektifinde ele alınmış ve böylece değerlendirilmiştir. Çalışma İslam toplumunda kadını üç temel boyutta ele almayı hedeflemektedir. Bunlardan ilki İslam’ın insana bakışı bağlamında teolojik ve ontolojik boyutu ihtiva ederken diğeri kadınların toplumsal statüleri ve cinsiyet rolleri bağlamındaki sosyolojik boyut olarak belirmektedir. Son olarak kadının özellikle annelik vasfının öne çıkarıldığı bir kurumsal yapı olarak aile ve aile içi ilişkilere odaklanılmaktadır.

— İslam'ın İnsana Bakışı: Teolojik ve Ontolojik Açından İslam'da Kadın

İnsanlık tarihinde bütün bireyleri birbirine sosyal statü bakımından eş olan bir toplum mevcut değildir. Toplum, renksiz, homojen fertlerin oluşturduğu bir kitle de değildir. İnsanoğlu ise bireysel farklılıkları derhal ayırt edip sosyal davranışlarını da bu farklara göre düzenlemiştir. Toplum içerisinde fertler bazı özelliklerine göre birbirlerine benzer ve bazı özelliklerine göre de birbirlerinden ayrılırlar. Fertlerin birbirlerine benzer özellikleri sebebiyle belirli sosyal kategoriler içine konularak toplumun gruplaştırılmasına bir toplumun statü sistemi denilmektedir. Statü toplumda bireyin işgal ettiği pozisyon olup, kişinin o toplumun diğer azalarına karşı yerini belirler. Toplumlar kişiler arası ilişkileri düzenlemekte ve karşılıklı ilişkilerin ahenkli yürüyebilmesini temin etmekte etkili olan iki tip statü geliştirmişlerdir. Bunlardan ilki, kişinin kendi kabiliyetine ve çabasına bağlı kazanılmış statülerdir ki; bunlara "elde edilen statüler" denmektedir. Bir diğeri ise "tayin edilen statüler"dir ki, bu statülerin dayanağı büyük oranla biyolojik olup, hemen bütün toplumlar cinsiyet ve yaş statüsüne sahiptirler (Saran,1979, s. 4-5).

56 ► Yaş ve cinsiyet bütün toplumlarda farklılaşmaya temel olmaktadır ancak yaş ve cinsiyet kategorilerinin dikeyine derecelenmesi toplumdan topluma değişiklikler gösterir. Örneğin kadınların erkeklere göre statüleri (aşağı, eşit veya üstün) toplumdan topluma ve bir toplum içinde zamana göre farklılıklar gösterebilir (Larsen Otto vd., 1985, s. 321). Hemen her toplumda kadınlar ve erkekler ayrı gruplar teşkil ederler. Kadınlar hiçbir zaman erkeklerle aynı uygulama ve fikirlere sahip değildirler. Âdet ve inanışları farklı ve çoğu zaman birbirine karşıttır. Cins gruplarından her birinin kendine öz bir yaşayış ve görüş tarzı vardır. Bu durum ilkel toplumlarda daha çok göze çarpar. Her cinsin yaşama ve düşünme tarzları ayrı olabildiği gibi iş-güçleri de farklılaşabilir. Bununla beraber, iki grup arasında (kadın-erkek) toplumsal bir iş birliğinden söz etmek gerekir. Zira ortaklaşa bir hayat sürdürmektedirler ve dayanışma toplumsal devamlılık açısından zaruridir. Bu anlamıyla iki cinsin birbirinden farklı ve bazen birbirine karşı oldukları halde, genel olarak aralarında bir mertebeler düzeni ve yardımlaşma olduğu söylenebilir (Taplamacıoğlu, 1961, s. 25). Buradan hareketle, kadın ve erkek rollerinin toplumdan topluma farklılık göstermesini tamamen fizyolojik ayrılıkla açıklamaya çalışmak bir yanılgı olacaktır. Değişik toplumlarda kadın ve erkeğe atfedilen psikolojik ve sosyolojik özelliklerin değişkenlik göstermesi, bunların sırf fizyolojik temelle izahını imkânsız kılmaktadır (Larsen Otto vd., 1985, s. 143).

Bu çerçevede İslam'ın insan (kadın-erkek) olgusuna bakışını değerlendirdiğimizde teolojik ve ontolojik anlamda temel anlayışının "insanın birliğe dayalı bir varlık olduğu" esası üzerinde yükseldiğini söyleyebiliriz. Kur'an'a göre insan tek bir "yaşayan varlık"tan yani "nefis"ten türemiştir (Bkz. Nisa 4/1). Tek bir varlık olan nefisten doğan kadın ve erkek birbirleriyle gerekli bir ilişki için yaratılmışlardır ve bu ilişki yoluyla insan neslinin devamlılığı güvence altına alınmıştır. Biyolojik bağlarla bağlanmanın yanında sosyal, ahlaki ve ruhî boyutları da

olan bu ilişki insanın yaratılış amacı ile de doğrudan ilintilidir (Davies, 1991, s. 117). Kadın ve erkek olarak insanoğlunun bu genel anlamdaki birliği tabiidir ki bu iki cinsin her alanda ve konumda eşitliğini gerektirmemektedir. Esasen kâinata hiçbir şey değerine eşit olarak yaratılmamıştır. Yaratılış olarak kadın ve erkek farklı olduğu gibi gerek kadınlar gerekse erkekler arasında da eşitlikten söz edilemez. İnsanların derece derece farklı tabiatla yaratılmaları da bir imtihan sebebi olarak Kur'an'da (bkz. En'âm 6 / 165) vurgulanmıştır (Özek, 1996, s. 18). Kadın ve erkeğin insan olarak aynı antropolojik özellikleri paylaşmaları, onlardan beklenen davranışların da aynı olmasını gerektirmez. Bu yüzdendir ki bazı özellikler kadın ve erkekte farklı şekillerde tezahür eder (Güler, 1997, s. 298). Kadın ve erkek cinsel alanda olsun, çalışma alanında olsun, soyut düşünce ve duygusallık açısından olsun tabiatlarından getirdikleri bazı farklılıkları bünyelerinde barındırırlar.

Burada dile getirilmesi gereken önemli bir diğer nokta da İslami gelenek içerisindeki bu sorumluluk-imtiyaz dengesinin erkeğe doğru kaydırıldığı iddialarıdır. Zira ilk kadın "Havvâ"da sembolleşen bu düşünce Hz. Âdem'in Kur'an'da da daha fazla zikredilmesini kendisine dayanak yapmış ve İslam'da kadının ilk insandan itibaren ikincil derecede düşünüldüğü savını dillendirmiştir. Oysaki Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarındaki baştan çıkartıcı "Havvâ" imajına karşın, Kur'an daha farklı bir manzara sunar. Buna göre insanlığın ilk çifti her bir üyesinin cennetten kovulmasıyla sonuçlanan olayların gidişatından eşit bir şekilde sorumludurlar. Kur'an'da Hz. Âdem'in eşi, Hz. Âdem'in kendisi gibi genellikle, şeytanî düzenlerin kurbanı olarak resmedilir ve yine Hz. Âdem gibi şeytanın vesvesesinden doğan sonuçlardan payını tamamıyla alır (Smith ve Haddad, 1992, s. 65). Ayrıca Kur'an'da yasak ağaç kıssası anlatılırken ifadeler tesniye (iki kişiye ait) olarak kullanılmış, şeytanın Hz. Âdem ve Havvâ'nın her ikisine de vesvese verip kandırdığı bu yolla vurgulanmıştır. Hatta Tâhâ suresinde (116-122) asıl muhatap ve sorumlu olarak Hz. Âdem gösterilir. Zira Allah'tan emir ve yasakları doğrudan doğruya alıp öğrenen odur (Topaloğlu, 1970, s. 14). Yine Kur'an'da Hz. Âdem'in yaratılışı bir kere belirtilmiştir (Âl-i İmrân 3 / 59) ve burada da insanın yaratılışı bağlamında "Âdem" ismi kullanılmıştır. Âdem ismi Kur'an'da yirmi beş kere geçse de bu âyetlerde Hz. Âdem'in şahsının anlatılmasından çok insan ve beşer yerini tutabilecek şekilde, diğer bir deyişle erkeklikten çok insanlığı temsilde kullanılmıştır. Zira yaratılışa Âdem'le başlanması onun (erkeğin) üstünlüğüne delalet etmediği gibi, insanlığın kökeninin erkek olması kadınların ikincil bir seviyede algılanmasını da gerektirmemektedir (Abugideiri, 1996, s. 521). Dolayısıyla bu kronolojik önceliği bütün yönleriyle İslam'ın geliştirmiş olduğu sosyal sisteme hasretmek yanlış çözümlemelere neden olabilecek bir yanılgı olacaktır. Bu nedenle İslam temel parametrelerini oluştururken kadını erkeğin bir türü olarak mütalaa etmez. Erkek ve kadın kendilerine aynı veya eşit itibar verilmiş ve aynı veya eşit potansiyelle teçhiz edilmiş insan türünün iki kategorisidir. Bunun yanı sıra İslam, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları yok etmeye veya her toplumun kolay bir tarzda işlemesini ve ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan cinsiyetler arası işlevsel farklılıkların önemini ortadan kaldırmaya çalışmaz. Hatta kadınlar ve erkekler arasındaki birbirini destekleyici fonksiyonel ilişkiler, İslam'ın toplumla ilgili gerçekleştirmek istediği amacın bir parçası olarak telakki edilebilir (Muhsin, 1997, s. 33).

Bu prensiplerin toplumsal hayata yansması olarak da Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde kadınların sosyal hak ve imtiyazlar açısından oldukça üst seviyelere getirildiğini söyleyebiliriz. Zira kadınlığın hiçbir anlamının kalmadığı bir devirde İslam, onları bu konumdan kurtararak; onların birer birey, kız evlat, hanım ve anne olarak sosyal statülerini yükseltmiştir (Afzalu'r Rahman, 1996, s. 144). Birey olarak toplumda kimliklerini ortaya koyabilme şansını tanımış, kadın-erkek her ferde toplumsal sorumluluklarını bu surette gerçekleştirebilme imkânını sağlamıştır.

Sonuç olarak İslam, kadına bakışını kadın-erkek ikilemi içerisinde donuklaştırmamış, bilakis insan olma bağlamında ele almıştır. Kadının ve erkeğin doğuştan getirdikleri bazı fıtrî yetenekler onların dinî ve toplumsal sorumluluklarının belirginleşmesinde etkin olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki anatomik farklılık, kadının sosyal sistemle ilişkilerinde ve de birey olarak Allah'la münasebetinde bir etken olarak kendisini göstermediği gibi, toplumsal ve dinî sorumluluklar biyolojik ve psikolojik donanımlar oranında fertler arasında paylaştırılmıştır.

— Kadının Toplumsallaşması ve Sosyolojik Açıdan İslam Toplumunda Kadın

58 ►

Bireyin, başkalarıyla olan ilişkileri aracılığıyla, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi toplumun yargı ölçütlerinin, diğer tüm değer, kural ve normların, toplumca kabul edilebilir tutum, alışkanlık ve becerilerin iletilmesi süreci olarak tanımlayabileceğimiz "toplumsallaşma" (sosyalizasyon), aynı zamanda bireyin kendisini çevreleyen maddi ve toplumsal varlıklara uyum sağlamak amacıyla, geçirdiği uzun bir öğrenme süresini de ifade eder. Bu açıdan sosyalizasyon bireyin benlik ve kişiliğini oluşturan temel etkenlerden biri olarak belirlemektedir (Tolan, 1996, s. 230). İnsan, diğerleriyle bölüştüğü sosyal etkilerin sonucu olarak bir kişi hâlini almaktadır. Kişinin toplum içerisinde diğerleri ile ortak bir yaşam sürdürebilmesi için sadece doğuştan getirdiği biyolojik donanım yeterli olmadığı gibi, bilakis bu birliktelik o bireyin, toplumun örf ve âdetlerine, geleneklerine, göreneklerine itaat etmesi, giyinme, yeme, içme, uyuma, eğlenme, çalışma bakımından aslî birtakım teknikleri kabul etmiş bulunması, toplumsal hayatın norm ve ayınlarına uyması ve grup içinde kendisine verilecek rolleri gereğince yerine getirebilmesi hâlinde mümkün olabilir (Dönmezer, 1994, s. 122-123). Böylece toplumsal bir kişilik hâlini alan insan, toplumla ilişkisi bakımından etkin bir şahsiyet ortaya koymaktadır.

Toplumsallaşma süreci içerisinde sosyal paylaşım bakımından cinsiyet önemli faktörlerden birisi olagelmıştır. Kadının toplumsallaşması özelinde konuya baktığımızda, kadının sosyalizasyon süreci içerisinde önemli ölçüde geri kaldığını (ya da bırakıldığını) söylememiz mümkündür. Nasıl ki ilkel insan tanrılarını ve ailesini beraberinde götürdüğü takdirde, gittiği her yerde toplumsal doğasının istediği her şeye sahip olduğunu düşünüyorsa, kadın da kendisine çizilen sınırlar dâhilinde toplumsallaşma düşüncesiyle yetinmiştir (Durkheim,

1992, s. 217). Bir başka deyişle kadın, çeşitli zamanlarda, farklı şekillerde kendisine gereksinim olarak sunulan fiilleri gerçekleştirdiği ölçüde topluma uyum sağlama yoluna gitmiştir. Öyle ki, kimi zaman evinin önünde beslediği birkaç hayvan ve kulaktan duyma yaptığı dinî ayinler kadının yaşamını doldurmaya yetmiştir. Bu nedenle tarihsel planda genel itibarıyla erkekten güçsüz kalan kadın, kendisinden ödün verme ve fedakârlık etme suretiyle toplum hayatında etkin bir yer bulamamıştır. Örneğin "Sanayi Devrimi" öncesinde dinî ve toprak aristokrasisi elinde yoğunlaşan siyasî iktidar karşısında, İngiltere'de "Haklar Bildirgesi" (1689), Amerika'da "Virginia Haklar Bildirgesi" (1776) ve Fransa'da "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"yle (1789) hız kazanan süreç içerisinde gelişen "vatandaşlık" statüsünde dahi kadınlara değinilmemiş; kadınlar aile yaşamı ile sınırlı tutuldukları için, ortaya çıkan temel haklardan sadece erkekler yararlanmıştır (Çaha, 1999, s. 125-126).

İlk dönem İslam toplumunda kadının sosyalleşmesi, topluma uyumu ve bireysel planda beklentilere göstermiş olduğu tepki ise oldukça farklı bir tabloyu yansıtmaktadır. Yerleşen İslami öğretilerde kadının toplumsal kişiliği geliştirilip, hakları teminat altına alınmıştır. Toplumsallaşma süreci açısından kadın ya da erkek olmanın insanın doğasından getirdiği özelliklerin topluma uyumunda gerekli donanımı sağlayan bir etken olduğu sıklıkla vurgulanmıştır (Hucûrat 49/13). Kadının sosyal durumuyla ilgili esaslı değişikliklerin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle onu esir kabul eden zihniyetin (Cahiliye) temel öğelerinin ortadan kaldırılması suretiyle onun, toplumun esaslı bir bireyi olduğu fikri topluma yerleştirilmeye çalışılmıştır. Elbette ki bu geçiş süreci, toplumun kaldırabileceği ölçüde belli aşamaları ihtiva eder şekilde, tedricen yapılan uygulamalar sonucunda, toplumda kalıcı etkiler bırakabilmiştir (al- Alwâni, 1996, s. 175-176). İslam'ın gelişyle birlikte kadın birçok alanda yerini almıştır. Öyle ki gerek insanlık alanında (insan kabul edilme), gerek tüm tezahürleriyle sosyal hayatta ve gerekse lehine yapılan birçok düzenleme ile hukukî alanda kadın, toplum tarafından varlığı kabul edilen bir birey haline dönüşmüştür (Sıbâî, 1993, s. 29).

Bilindiği gibi Hz. Peygamber devrinde kadın cinsiyetinin toplumsal faaliyetlerde kısıtlayıcı bir etkisi olmamıştır. Hz. Ömer'in (r.a) deyişiyle İslam gelinceye dek insan yerine konmayan, bir fikir beyan ettiklerinde sözlerine itibar edilmeyen kadın (Bkz: Buhârî, Libas / 46; Müslim, Talak / 188) İslam'ın gelişyle birlikte kendilerinin bağımsız bir şahsiyet olduklarının bilincine varmış ve bu sebeple yeri geldikçe erkeklerle birlikte bazı hakları elde etmek amacıyla girişimlerde bulunabilecek kadar değişime odak olabilmişlerdir (Kırbaçoğlu, 1997, s. 259). Erkekler gibi biat etmek talebinde bulunmuşlar (Mümtehin 60/12); kendilerine yapılan "zihar" vb. haksız uygulamaların kaldırılması yolunda gayret göstermişler (Mücâdile 58/1) ve bu isteklerini Hz. Peygamber'e (s.a.v) her fırsatta iletmışlerdir. Belki de bu nedenle İslam tarihi içerisinde şeref sayılan birçok imtiyazda erkeklerle birlikte, hatta kimi zamanlar onlardan da önde olan birçok hanımdan söz edilmiştir. Öyle ki ilk Müslüman olan, İslam yolunda ilk şehit düşen de kadındır. Kocalarından önce Müslüman olan hanımlar, müşrik aile ocağını terk edip İslam uğruna çöllere düşen genç kızlar hep bu temel İslami bilincin sosyal hayattaki görünümleridir. Buna güzel bir örnek olarak Ukbe b. Ebî Muayt gibi azılı bir

müşriğin kızı olan Ümmü Gülsüm, evini ve ailesini bırakıp Medine'ye hicreti göze alan güzide bir hanım olarak kendisini göstermiştir (Hatipoğlu, 1997, s. 223).

İslam kadına gereken değeri verdiği gibi ona, düşünce özgürlüğü, bağımsız ibadet yapma hakkı, eşine ve çocuklarına karşı da bazı hakları tanımıştır. Bunun yanı sıra yapılan hukukî düzenlemelerle kadına, Cahiliyede hak iddia edemediği, evlilik sırasında kazandığı ya da önceden elde ettiği malların mülkiyet ve tasarruf yetkisi verilmiş (Schimmel, 1999, s. 57); erkeğe kadının malı üzerinde bir velayet hakkı tanınmamıştır. Kadına hâkim huzurunda dilediği kişiyi dava etme hakkı da verilmiş, bu hususta eşine danışma zorunluluğu kaldırılmıştır. Erkek kadının dinî inancı noktasında da uyarılmış, karısını din değiştirmesi hususunda zorlayamayacağı bildirilmiştir (el-Huliy, 1972, s. 65). Kadına evlilik sırasında ve sonrasında birçok hak tanındığı gibi, toplumda önceden taşımış olduğu kimliğini muhafaza edebilmesi için sembolik anlamda da kendi soyadını kullanabilme imkânı da tanınmıştır (Karaman, 1993, s. 389). Bu yönleriyle de İslam'da kadın başta seçme ve sözleşme hakkı demek olan biat olmak üzere nikâh, hibe, vekâlet, ikrar, sulh, vasiyet vb. gibi sosyal ve ekonomik tüm haklarla teçhiz edilmiştir.

60 ►

Yukarıda da belirtildiği gibi kadın öncesinde benzeri bile bulunmayan birçok hakla İslam'ın getirmiş olduğu sosyal, siyasî ve dinî sistemle tanışmıştır. Ancak hakların elde edilmesi, onların sosyal hayatta uygulama alanının olmasıyla değer bulur. Yoksa uygulanamayan hakkın, adaleti temininden söz dahi edilemez. Bu yönüyle de İslam kadınlara insanî ve hukukî alanlarda vermiş olduğu kazanımların sosyal hayattaki tezahürlerinin titizlikle tatbikini de gerekli kılmıştır. Bu nedendir ki Peygamber (s.a.v) devri kadınları, güçleri nispetince toplum içerisinde erkeklerle birlikte İslam davetine koşmuş, hicreti göze almış, harpten korkmamış, ibadet hayatının her çeşidinde erkeklerle beraber olmuş, namazlara katılmış, Kâbe'yi tavaf etmiş, ticaret hayatında yer almış, çarşı pazar teftişinden kaçınmamış, imkân buldukça ilim öğrenme ve öğretme yolunda büyük çabalar sarf etmiştir (Hatipoğlu, 1997, s. 224). Resulullah (s.a.v) kadınların hakları hususunda öylesine hassasiyet göstermiştir ki, bu haklara riayet etmeyen bazı sahabeleri ikaz etmiştir (İbn Mâce, Nikâh/51).

İlk dönem İslam toplumu içerisinde kadının toplumsallaşması ve kadın erkek ilişkileri açısından üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da kadınların cemaatle namaza, yani camiye devamlarıdır. İslam, kadınların beş vakit camiye namaza gitmelerini zorunlu kılmadığı gibi onlara engel olunmasını da hoş karşılamamıştır. Zira kadının çocukları ile ilgili sorumlulukları gibi durumlar onun camiye devamını her zaman mümkün kılmamaktadır, ancak İslam devletinde sosyal ve dinî hayatın kalbi olan camiden de onu uzaklaştırmak, kadının toplum içerisindeki faaliyetlerini büyük ölçüde sınırlandıracaktır (al- Haşimî, 1998, s. 9). Bu nedenle kadınlar, ilk dönem İslam toplumunda bazı ihtiyaçlarını temin etmek ve bilhassa mescitte ibadet etmek için dışarı çıkmışlardır. Kadınların geceleyin dahi olsa camiye gitmek için eşlerinden izin istediklerinde, kocalarının onlara engel olmamalarını Hz. Peygamber (s.a.v) emretmiştir (İbnü'l Cevzî, 1998, s. 63). Bu emrin de mucibince Asr-ı saâdet'te kadınlar mescide gitmişler; hatta onların rahatlığı için Hz. Peygamber (s.a.v)

Mescid-i Nebevî'yi yaptırırken yalnızca kadınların girip çıkacakları bir kapı yaptırmıştır (Toksarı, 1996, s. 75). Bunların bir görünümü olarak Hz. Peygamber döneminde kadınların camiye gidişleri erkeklerden geri kalmayacak ciddi bir oranda seyretmiştir (Geniş bilgi için bkz. Birekul, 2019, s. 60).

Kadının toplumsallaşması bağlamında pek çok alanda arttırılabilecek bu örneklerin de gösterdiği gibi ilk dönem İslam toplumunda kadın, İslam'ın insana verdiği birey olma hakkını sosyal yaşam içerisinde görünür kılma şansını elde etmiştir. Gündelik hayat içerisinde öncesinden gelen sınırlandırılmış ve genel itibarıyla erkek ile ilişkilendirilmiş bir toplumsallaşmadan kendi şahsiyetini ortaya koyabildiği ve bu anlamda özgür bir birey olarak kendisini toplumda konumlandırabildiği bir aşamaya gelmiştir. Bu anlamda sosyo-kültürel hayattan siyasî hayata, meslek alanlarından savaşlara her alanda kadınlar toplumda işlevsel bireyler olarak yer almışlardır.

— Sosyo-kültürel ve Mesleki Hayat İçerisinde Kadın

İslam toplumunda kadınlar toplumsal saygınlığını kazanmış, kendi faaliyet alanındaki tabii kabiliyet ve meziyetleri doğrultusunda toplumun, kültür ve medeniyetinin inşasında erkeklerle birlikte rol almaya çağırılmıştır. Bu anlamda kadınlar eğitim öğretim faaliyetlerinden kendini gerçekleştirme becerilerine kadar pek çok alanda toplumdaki yerlerini almışlardır. Bu nedenle İslam toplumunda kadının eğitim ve öğrenimine gerekli hassasiyet gösterilmiş, bir eğitim yuvası olan Suffe'de kadınlara özgü bir bölüm ayrılmış ve onlar için öğretmenler tayin edilmiştir (Baktır, 2013, s. 470). Hatta Hz. Peygamber de haftanın bir gününü eğitici ve öğretici sohbetlerde bulunmak üzere kadınlara tahsis etmiş ve onların eğitim ve öğretimine ayrı bir önem vermiştir. Kadınların bir kısmı okuma-yazmayı öğrenmiş, hatta dönem sonunda pek çok fakihe kadın sahabe yetişmiştir.

Bu dönemde kültürel hayatın bir parçası olarak şairlikle temayüz etmiş hanımlardan Hansa bint Amr'ın dili iyi kullandığı ve bir şiir divanı bulunduğu belirtilir. Ayrıca Resulullah'ın (s.a.v) onun şiirini dinlediği ve beğendiği de kaynaklarda yer almaktadır (İbn Hacer, 1992, cilt 7, s. 613). Dili ustaca kullanan Esmâ bint Yezîd b. Seken de hatibe olarak kadınların isteklerini dile getirmiş ve onların elçisi olarak hizmet vermiştir (İbn Hacer, 1992, cilt 7, s. 98). Bu dönemde ayrıca Ervâ bint Hâris, Âtike bint Zeyd, Hansâ bint Hıdam, Havle bint Sâbit, Zeyneb bint Ali b. Ebî Tâlib, Safiyye bint Abdulmuttalib, Amra bint Revaha, Hind bint Utbe, Fatıma bint Utbe, Ümmü Zer gibi birçok hanım sahabe belagatteki hünerleri ve şairlikleri ile şöhret bulmuşlardır (Geniş bilgi için bkz. Birekul, 2019, s. 94).

Araplar arasında okuma-yazma yok denecek kadar azdır. Kaynaklar İslam öncesi toplumda okuyup yazabildiği bilinen kadın olarak Şifâ bint Abdullah'ı gösterir. Bu açıdan bakıldığında okuma-yazma oranının kadınlar arasında da hızla arttığı söylenebilir. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v) emri ile Şifâ okuma yazmayı Hafsa bint Ömer'e öğretmiştir (İbn Hibban, 1985, cilt

3, s. 361). Böylece bir bakıma İslam'da ilk okuma yazma öğretmenliği yapan kadın da Şifâ olmuştur (Okıç, 1978, s. 21). Şifâ'nın yanı sıra okuma-yazmayı öğrenen ve bu meziyeti toplum içinde farklı şekillerde kullanan birçok kadından söz edilebilir. Bunlardan Şehîde ezberinde olduğu Kur'an'ın cemedilmesinde rol oynamıştır (İbn Abdilber, 1403, cilt 4, s. 1965). Hz. Âişe'nin okuduğu ancak yazı yazmadığı rivayet edilir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 76). Ümeyye bint Ebî's-Sılt ise bakarak yazabilmektedir (İbn Hacer, 1992, cilt 7, s. 514). Sa'd b. Ebî Vakkas kızına okuma-yazmayı kendisi öğretmiştir (Belâzürî, 1932, s. 692). Ayrıca Amra bint Abdurrahman, Aîşe bint Sa'd, Nâile bint el-Ferafısa, Ümmü Seleme, Ümmü Gülsüm bint Utbe, Hafsa bint Ömer, Şifâ bint Avf, Kerime bint Mikdal (Bkz. Birekul, 2019, s. 95) gibi bazı kadınların da okuma yazma bildikleri ve bu meziyetleri ile toplumda diğerlerinden ayrıldıkları gibi kültürel gelişmede de büyük katkı sağladıkları bilinmektedir.

Kadınların dili kullanmadaki bu ustalıkları ve yazıyı öğrenmedeki bu gayretlerinin yanı sıra özellikle dinin anlaşılması hususunda son derece önem arz eden hadislerin, nesillerden nesillere aktarımı görevinde de faal olduklarını söyleyebiliriz. En çok hadis rivayet eden kadın Hz. Âişe (2210 hadis) başta olmak üzere (Zehebî, 1990, cilt 2, s. 138), Ümmü Habibe, Ümmü Abd, Esmâ bint Ebî Bekr, Sevde bint Zem'a, Fatıma bint Kays, Dürre bint Ebî Leheb, Safiyye bint Milhan, Ümmü Ferve (Okıç, 1978, s. 23, İbn Hacer, 1968, cilt 12, s. 433) bu sorumluluğu taşıyan ve tam anlamıyla yerine getiren hanımlardan bazılarıdır. Ümmü Derda gibi bazı hanımların da tabîine hadis dersleri verdiği ve tabîinden bir grubun kendisinden hadis aldığı bilinmektedir (İbn Esîr, 1970, cilt 7, s. 100).

62 ►

Bu dönem için önem arz eden ve günün kültürel koşullarında bilinmesi gereken ilmi alanların içerisinde siyer, ahbar (tarih), ensab (jenealoji), feraiz ve rüya tabiri de önemli bir yer tutmaktadır. Araplar tarihlerine ve soylarına o kadar düşkünlerdir ki; Arap ensabını ve tarihini iyi bilenleri "Allâme" olarak adlandırılmışlardır (Kettânî, 1990, cilt 3, s.51). Arap tarihini ve ensabı iyi bilen kadınların başında Hz. Âişe gelmektedir. Urve b. Zübeyr "Arap tarihini ve nesep ilmini Hz. Âişe'den daha iyi bilen birisini görmedim." derken (Ebû Nuaym, tarihsiz, cilt 2, s. 50) onun bu alandaki meziyetine işaret etmektedir. Yine sahabe hanımlar arasında Fatıma (Hind) bint Velîd'in Arap tarihi konusunda bilgili olduğu (İbn Hacer, 1992, cilt 7, s. 70), Dürre bint Ebi Seleme'nin siyer ve ahbar âlimleri arasında yer aldığı bilinmektedir (Kehhâle, 1959, cilt 1, s. 408). Nahnâr bint Evs adındaki bir hanımın da ensab konusunda "Allâme" olarak adlandırıldığı kaynaklarda yer almaktadır (Kettânî, 1990, cilt 3, s. 113). Miras hukukunun temel konularından olan feraiz konusunda da çok bilgili olan Hz. Âişe'nin, ahashabın ileri gelenlerinin karşılaştıkları problemleri çözmelerinde onlara yardımcı olduğu ve bu konudaki karışık problemlerin ona çözdürüldüğü rivayetinden de (İbn Hacer, 1968, cilt 7, s. 13) anlaşılacağı üzere, kadınlar birçok farklı alanda uzman konumunda olmuşlardır. Bazı kaynaklar Hz. Âişe'nin feraiz ilminin doğal bir sonucu olarak hesap (matematik) bilgisinin de üst düzeyde olduğunu belirtirler (Ebû'l Abbas, 1984, s. 53). Farklı bir alan olarak rüya tabirini babası Ebû Bekir'den öğrenen Esmâ bint Ebî Bekir, bu konudaki bilgilerini Sa'd b. Müseyyeb'e de öğretmiştir (Zirîklî, 1969, cilt 3, s. 246). Yine Hz. Ebû Bekir'in eşi Esmâ bint Umeyy de bu konuda uzman olup Hz. Ömer'in rüyalarını açıklaması için ona başvurduğu

bilinmektedir (İbn Sa'd, 1960, cilt 5, s. 124). Bunların yanı sıra toplumda "Âlime" olarak adlandırılan ve çeşitli ilimleri bünyesinde barındıran bazı hanımların da varlığı bilinmektedir. Kendileriyle fikir alışverişi yapılan bu kadınlar toplumun geleceğiyle ilgili görüşlerini dile getirme imkânını da bulmuşlardır. Örneğin Hz. Ömer'in Şifâ bint Abdullah'ın bazı görüşlerini aldığı ve kendi görüşlerinin önüne geçirdiği bilinmektedir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 230).

Bu dönemde kadınların ailevi hizmetler ve kültürel faaliyetler dışında, maddi kazanca yönelik işlerde de etkin oldukları bilinmektedir. Zira Hz. Peygamberin eşlerinden Zeyneb bint Cahş'ın deri işleme ve deri dikme sanatında usta olduğu, bu yolla para kazanıp tamamını tasadduk ettiği rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 103). Beceri gerektiren mesleklerden biri de terzilik, kadınların bu iş kolunda erkeklerden daha başarılı olduğu kabul edilmektedir. Bu devirde Arap yarımadası kadınlarının ip imalâtına başlayıp daha sonra kumaş ve elbiseler imal ettikleri bilinmektedir. Medine'de ip imalâtı için kullanılan malzemelerden bahsedilmekte ve toplumun çok önemli bir ihtiyacının bu şekilde karşılandığı anlaşılmaktadır (Savaş, 1991, s. 224).

Bu dönemde kadınlar tıbbi hizmetlerde de görev almaktadır. Medine'de bu işi yürüten kadınlar bulunmaktadır. İslam tarihinin ilk resmî hastanesi diyebileceğimiz bir çadırda Kuteyle bint Sad'ın yaralıları tedavi ile uğraştığı rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 291). İlk Müslümanlar arasında yer alan Esmâ bint Ümeys'in iyi bir doktor olduğu söylenebilir. Ümmü Seleme, Esmâ'nın Yemen ve Hindistan'dan getirilen yaprak ve zeytinyağı ile Hz. Peygambere ilaç yaptığını ifade eder. Bu rivayette ilaç yapımını Habeşistan'da öğrendiğine dair bilgiler de bulunmaktadır (İbn Sa'd, 1960, cilt 2, s. 236). Hz. Peygamber vefat ettiğinde bazıları onun sağ olduğunu söylerken, Esmâ elini Hz. Muhammed'in iki omzunun arasına koyarak onun vefat ettiğini söylemiş ve bu konudaki şüpheleri gidermiştir (İbn Sa'd, 1960, Cilt 2, s. 272). Bu rivayet, Esmâ'nın tıbbî konulardaki uzmanlığına insanların güvendiğini göstermektedir. Yine deri üzerinde ortaya çıkan ve deri hastalığı olarak kabul edilen egzamayı Şifâ bint Abdullah'ın tedavi ettiği belirtilmektedir (Kettânî, 1990, cilt 1, s. 51).

Bunun dışında kadınların, hurma bahçesinde çalıştıkları (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 458), çobanlık yaptıkları (İbn Sa'd, 1960, cilt 1, s. 494), kuaförlük mesleğini icra ettikleri (İbn Sa'd, 1960, cilt 6, s. 9), resmî görev olarak zabıtalık yaptıkları (Kettânî, 1990, cilt 2, s. 44) da rivayet edilmektedir. Bu mesleklerden başka kadınların ticaret hayatında da söz sahibi olduğu, Medine'deki Kaynuka'ya ait çarşıya Müslüman kadınların ticaret yapmak gayesi ile gittiği ve hatta Kaynukaoğulları ile Müslümanlar arasında cereyan eden savaşın sebebinin de bu çarşıda ticaret yapan bir hanım sahabeye yapılan muamele olduğu bilinmektedir. Bu dönemde kadınlardan attarlık (güzel koku satıcılığı) ile uğraşanlar da olmuştur. Güzel koku ticaretiyle uğraşan kadınlardan biri olan Müleyke (Ümmü Sâib) koku satmak için Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanına girmiş ve ondan oğlu Sâib'e dua etmesini istemiştir (İbn Esîr, 1970, cilt 7, s. 270). Yine "Attara" olarak şöhret bulan Havle bint Tuveyt, yanında bulundurduğu kokudan tanınır hale gelmiştir (İbn Sa'd, 1960, cilt 7, s. 244). Kaynaklar Rübeyyi bint Muavviz'in de Medine'de koku satıcılığıyla meşgul olduğunu bildirmişlerdir

(İbn Esîr, 1970, cilt 7, s. 107). Attarlığı ciddi bir şekilde meslek edinen bir diğer hanım da Esmâ bint Muharribe'dir. Öyle ki Esmâ Yemen'de vali olan oğlundan istettiği güzel kokuyu (ıtır) Medine'de pazarlamıştır. Kaynaklar Esmâ'nın ensar kadınlarına veresiye satış yaptığını ve bunu yazıyla tespit ettiğini kaydetmiştir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 300). Bütün bu anlatılanlardan İslam'ın ilk dönemlerinde kadının çalışma hayatında var olduğu ve böylece kadınların toplumun ekonomik kalkınmasına katkıda bulundukları söylenebilir.

Kadınlar, bu dönemde siyasî konularda da görüş beyan etmişler ve yönetime yardımcı olmuşlardır. Hudeybiye'de Hz. Peygamber, arkadaşlarından tıraş olmalarını ve kurbanlıkları kesmelerini iki kez tekrarlayarak istediğinde o an üzgün olan sahabelerin herhangi bir harekette bulunmamaları üzerine Ümmü Seleme, Hz. Peygambere kendisinin yaptığı takdirde diğerlerinin de aynı şekilde davranacaklarını ifade ederek (Buhârî, 1992, Şurût /15) önemli bir meselenin çözümünde yardımcı olmuştur. Bu dönemde kadınlar gerektiği zaman kendini savunacak özgürlüğü ve özgüveni kazanmışlardır. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamberin eşleri ile olan anlaşmazlığına müdahale ettiğinde Ümmü Seleme "Sizin ile eşleriniz arasına kimse girer mi?" demiş ve Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e yaptıkları yanlışı hatırlatmıştır (İbn Sa'd, 1960, cilt 2, s. 87). Bu dönemdeki en önemli siyasal faaliyetlerin içerisinde de kadınlar aktiftir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek hicret ve biat gibi faaliyetlerde de önemli derecede kadınların katılımları gözlenmektedir (Bkz. Birekul, 2019, s.103, 105).

64 ►

Kadınlar, bu dönemin en önemli gerçeklerinden biri olan savaşlarda da etkin rol üstlenmişlerdir. Müslüman kadınlar gerektiğinde mücevherlerini vererek devlete destek olmuşlardır (Savaş, 1991, s. 236). Kadınların savaşa bizzat ordunun içinde katıldıkları ve orduya katılma isteğinin kadınlardan geldiğini özellikle belirtmemiz gerekir. Hz. Peygamber Bedir Gazvesi'ne katılmak ve şehit olmak isteyen Ümmü Varaka'ya izin vermemiş ancak ona "şehide" lakabını vermiştir (İbn Sa'd, 1960, cilt 2, s. 357). Ancak pek çok kadın sahabe savaşlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Yaralıları tedavi için yaklaşık on altı kadının Uhud Gazvesi'ne katıldığı rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 292, 357). Savaşlarda ordunun konaklama yerinde eşyaların korunması ve gözetlenmesi görevini üstlenen kadınlardan da söz edilebilir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 455-456).

Ayrıca Ümmü Umâre gibi bizatihi savaşa iştirak eden ve düşman ile savaşan kadınlar da olmuştur. Ümmü Umâre'nin Yemâme savaşına katıldığı ve elinin kesildiği rivayet edilmektedir (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 412-416) Safiyye bint Abdilmuttalib'in Yahudilerden birini öldürdüğü (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 91) Ümmü Eymen'in Hayber Savaşı'nda yaralandığı (İbn Sa'd, 1960, cilt 8, s. 225) da ifade edilmektedir. Kadın sahabelerden bazıları Hz. Peygamberin vefatından sonra da savaşlara katılmış ve savaşlarda kendilerine düşen payı da almışlardır. Böylece kadınlar, hayatın her alanında olduğu gibi hayatın bir parçası olan savaşlarda da gerek geri hizmette gerekse aktif olarak sahada görev almışlardır. Arttırılabilecek bu örneklerden anlaşıldığı gibi ilk dönem İslam toplumunda kadınlar toplumsal platformda da yetenekleri, karakterleri ve istekleri doğrultusunda yer almışlardır.

— İslam'da Aile İçi Roller ve Kadın

Bilinen bütün toplumlarda bireylerin hayatlarını idame ettirdikleri birincil sosyal grup olan aile, temelinde cinsiyet ilişkilerini barındırmaktadır. En basit şekliyle erkek ve kadından meydana gelen ailenin kurum olarak belli bir işleyiş mekanizması bulunmaktadır. Bu işleyiş mekanizmasını sağlayan toplumsal normlar ise bir taraftan da aile içi iş bölümünü belirlemektedir. İşte bu işleyiş mekanizmaları ve iş bölümü çerçevesinde aile üyeleri belirli bir konumu işgal etmekte ve konuma ilişkin normlar tarafından belirlenen rol gereklerini yerine getirmektedirler. Babalık ya da kocalık rolünü üstlenen erkekten bu konumun gerektirdiği rolü oynaması beklenirken, annelik ya da karılık rolü üstlenen kadından da aynı doğrultuda hareket etmesi beklenmektedir (Sayın, 1990, s. 45).

Aile içinde gözlenen kadın erkek rolleri aynı zamanda toplumun kadın ve erkekle ilgili beklentilerini yansıtan sosyal olgulardır. İnsanlar kadın ve erkek olmayı belirleyen biyolojik farklılığın dışında kişilik, akıl, ilgi, yetenek, eğitim ve beceriler gibi çeşitli özellikler yönünden farklılık gösterirler. Tüm bu farklılıklara rağmen geleneksel ailede karı-koca rolleri doğrudan toplumun kadına ve erkeğe yüklediği özelliklere göre yapılanmıştır. Belirli bir toplumda kadın ve erkeklerin özelliklerini yansıttığı varsayılan bu beklentilere "cinsiyete ilişkin kalıp yargılar (gender stereotypes)" denilmektedir. Söz konusu toplumsal kalıp yargılara göre herhangi bir insanla ilgili beklentilerin neler olacağı doğrudan cinsiyete bağlıdır (İmamoğlu, 1991, s. 832-833). Aile içi rol dağılımında araçsal ve anlamsal rol ayırımını yapan Parsons ise, erkeğin araçsal (instrumental) kadının da anlamsal (expressive) rolleri üstlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Erkeğin aile ile diğer bürokratik kurumlar arasında köprü görevi ve daha çok evin dışındaki işleri yapması gerektiğini söyleyen Parsons, kadının ise ev içi işleri yapması gerektiğini belirtir (Sayın, 1990, s. 537).

İslam toplumunda ise bu anlamsal yaklaşım ev işlerinin çok ötesinde değerlendirilmektedir. Kadının aile içinde yüklendiği roller arasında tartışmasız en önemli olanı annelik işlevidir. Zira aileyi kurum haline getiren, kadının "karılık" değil "analık" işlevidir. Kadının biyolojik bir özelliği olan annelik, ister geleneksel isterse modern olsun tüm toplumlarda bu işlevi yürüten kadınların toplumsal anlamdaki önemlerini perçinleyen en önemli faktör olmuştur. Bu yönüyle kadının ailedeki rolünün daha etkin olduğu ve aileyi yapıcı, yuvada toplayıcı özelliği ile de kadının sosyolojik anlamda önemli bir sorumluluk üstlendiği söylenebilir (Nirun, 1994, s. 37).

İlk dönem İslam toplumu içerisinde aile içi rolleri değerlendirdiğimizde, İslam bir insan birliği olması itibarıyla aile içinde de bir düzenin hâkim olması gerekli görmekte, bu da ailede bir otoritenin bulunmasını zorunlu kılmaktadır. İslam bu yetki ve sorumlulukları belli şartlar dâhilinde (Nisâ 4 / 34) erkeğe vermiştir (Çağrı, 1995, s. 128). Evlilik hayatı içerisinde bir hiyerarşi getiren İslam ailesinin bu yönüyle "androlatr (erkek merkezli)" olduğu

söylenbilir. Ancak bu imtiyazlar, sorumluluklarla dengeli biçimde gerçekleştirilmektedir. Son kertede İslam'da eşler arası ilişki bir tamamlığa erişme ilişkisi olarak değerlendirilebilir. İslam cinsiyetleri hem birbirinden ayırmış hem de onları karşılıklı tamamlamıştır. Bu yüzden İslam'da her cinsiyetin kendine göre bir değeri vardır (Meriç, 1997, s. 26-27). Zira aile biyolojik olarak farklı olan cinslerin birbirini tamamlaması üzerine kurulu ve bu şekilde gerek neslin gerekse toplumun devamını sağlayan bir kurum olarak dikkat çekmektedir.

İslam toplumunda aile bir bakıma toplumsal değişimi ateşleyen en önemli kurumdur. Gerek bireysel gerekse toplumsal değişimin ilk nüveleri ailede atılır. Birey dinî ve sosyal kültürü ailede alır ve toplumun uyum içerisinde devamı da sosyalleşme süreci olarak adlandırdığımız bu süreçte çocuğa aktarılan eğitim ile gerçekleşir. Bu anlamda aile içi roller bağlamında kadının ev ile ilişkilendirilmesindeki en önemli etken biyolojik olarak da erkekten çok daha fazla ve farklı bağlarla bağlı olduğu çocuğun yetiştirilmesinde öne çıkmaktadır. Hz. Peygamberin kadınların eğitimine verdiği önem de bir bakıma toplumun geleceği olarak görülen çocukların eğitimi sağlayacak annelerin eğitimi ile de yakından ilişkilidir. Erkeklerin ailenin korunmasında ve ihtiyaçlarının giderilmesindeki sorumluluğu elbette çocukla ilgili sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. Hz. Peygamberin "Hepiniz çobansınız ve ailenizden mesulsünüz." hadisi erkek ve kadının biyolojik ve psikolojik farklılıklarını ailenin ve dolayısıyla toplumun geleceği için aile içinde nasıl kurgulamaları gerektiği bağlamında her iki cinse de farklı sorumlulukları yüklemesi bakımından son derece önemlidir.

66 ►

Bu anlamda İslam toplumunda kadının biyolojik ve psikolojik farklılığını ortaya koyduğu en önemli kurum ailedir. Kadın yaratılıştan getirdiği bu farklılığı İslam ailesi içerisinde toplumun geleceği ve dinî kültürün aktarımında öne çıkarması beklenir. Bu Batılı anlayışın diline pelesenk ettiği kadının eve hapsedilmesi anlamına gelmez. Yukarıda pek çok farklı örnekte de zikrettiğimiz gibi kadınlar aileleriyle ilgili sorumluluklarını yerine getirdikleri takdirde evin dışında sosyal hayat içerisinde de rahatlıkla var olagelmışlerdir. Son kertede İslam toplumunda gerek erkek gerekse kadın için başat cinsiyet rollerinin ailede çizildiğini söylememiz mümkündür.

SONUÇ

Bugün kadının konumuna dair tartışmalarda dikkat çeken en önemli noktalardan birisi Batı'nın kendi kültürel kodlarından getirdiği günahkâr varlık imajı biçilen kadını eşitlik kavramsallığı içerisinde yeniden yorumlama gayretidir. Bu gayret kendisini tarihin önünde gören Batılı anlayışın diğer Batılı olmayan ülkeler üzerinde kadın üzerinden kurguladığı yeni bir hegomanik söylemi de gündeme getirmektedir. Başka bir deyişle Batı eşitlik adı altında kadına verdiği (sözde) özgürlüğün İslam toplumlarında yakalanamadığını ve bu anlamda İslam toplumlarının geri kalmışlığının en büyük sebeplerinden birinin de kadına verdiği değerle orantılı olduğunu iddia etmektedir.

Yukarıda da pek çok örnekte görüldüğü gibi ilk dönem İslam toplumunda kadınlar toplumun bir parçası olarak telakki edilmiş, erkek ve kadın arasındaki farklılıklar işlevsel bir hâle dönüştürülerek toplumsal bir düzen oluşturulmuştur. Zira toplumsal yaşam tüm kurumsal yapıların ahenkli bir bütünü ifade etmektedir. Bu anlamda İslam insana bakışı itibarı ile eşit saydığı erkek ve kadını toplumsal bir tip olarak kendi donanımları bağlamında toplumun geleceği açısından en işlevsel olabilecekleri alanlarda konumlandırmıştır. Bu konumlandırmada aile kilit bir kurumsal yapı olarak dikkat çekmektedir. Bu kurumsal yapı toplumsal değişimin başat aktörü iken ailenin başat aktörü de kadındır. İslam toplumunun ilk dönemindeki uygulamalara bakıldığında, sosyalleşme sürecinde önemli roller üstlenen kadın, hür iradesiyle sosyal hayatın her alanında kendisine yer bulabilmektedir. Son kertede, İslam toplumunun genel yapısı içerisinde toplumsal bir tip olarak değerlendirildiğinde kadın, ontolojik ve teolojik (tek nefisten yaratılma) bağlamda eşit bir birey, sosyolojik (statü, rol ve cinsiyet kalıpları, toplumsal hayata katılım) bağlamda özgür bir birey ve biyolojik bağlamda (aile içerisinde) farklı bir birey olarak toplum içerisinde konumlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Abugideiri, H. (1996). Allegorical Gender: The Figure of Eve Revisited. **The American Journal of Islamic Social Sciences**, 13, 518-535.

Afzalu'r Rahman. (1996). **Sîret Ansiklopedisi**, (Çev. Heyet). İstanbul: İnkılab Yayınları.

al-Alwânî, T. J. (1996). The Testimony of Women in İslamic Law. **The American Journal of Islamic Social Sciences**, 13, 173-196.

al-Haşimî, M. A. (1998). **The Ideal Muslimah –The True Islamic Personality of The Muslim Women as Defined in the Qur'an and Sunnah-** (Translated by: Nasuriddin el Khattab). Riyad: I.I.P.H.

Baktır, M. (2013). **Suffe. İslam Ansiklopedisi içinde** (s.269-270), İstanbul: TDV Yayınları.

Belâzurî, (1932). **Fütûhü'l Bûldân**, Mısır: Basimevi Yok, 1932.

68 ► Birekul, M. (2019). **Peygamber Günlerinde Kadın**. 2. Baskı, Konya: Yediveren Yayınları.

Çağrı, M. (1995). Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlâkı. (**Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm içinde, C. V, s. 65-153**) İstanbul: Beyan Yayınları.

Çaha, Ö. (1999). **Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi**. İstanbul: İz Yayınları.

Davies, M. W. (1991). İslâmî Antropolojinin Oluşturulması-Kendimizi ve Başkalarını Tanımak-. (Çev. Tayfun Doğukargın). İstanbul: Endülüs Yayınları.

Dönmezer, S. (1994). **Toplumbilim**. İstanbul: Beta Yayınları.

Durkheim, E. (1992). **İntihar** (Çev. Özer Ozankaya). Ankara: İmge Kitabevi.

Ebu Nuaym. (tarihsiz). **Hilyetü'l Evliya ve Tabâkâtü'l Esfiyâ**, Mısır: Mektebetü'l Hânicî.

Ebu'l Abbas. (1984). **Vesiletü'l İslâm bin Nebiyyi Aleyhi's Salâtü ve's Selâm**, Beyrut: Dâru'l Garb el-İslâmî.

el-Huliy, B. (1972). **Ailede ve Toplumda Kadın** (Çev. Abdullah İşler-Eyüp Sanay). Ankara: Elif Matbaacılık.

Güler, İ. (1997). Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri. **İslâmî Araştırmalar**, 10, 296-303.

Hatipoğlu, M. S. (1997). İslâm'ın Kadına Bakışı. **İslâmî Araştırmalar**, 10, 223-227.

İbn Abdilberr. (1403). **ed-Dürer fi İhtisârî'l Meğâzî ve's Siyer**, Kahire: Daru'l Maarif.

İbn Abdilberr. (1399). **el-İstiâb fi Esmâ'î'l Ashab**, Mısır: Matbaatü Muhammed.

İbn Esîr. (1970). **Üstü'l Gâbe fi Ma'rifeti's Sahâbe**, Kâhire: Matbaatü's Sa'b.

İbn Hacer. (1968). **Tezhîbü't Tehzîb**, Beyrut: Dâru Sadr.

İbn Hacer. (1992). **el-İsâbe fi Temyizi's Sahabe**, Beyrut: Dâru Ceyl.

İbn Hıbbân. (1985). **es Sıgât**, Basım Yeri Yok: Daru'l Fikr.

İbn Sa'd. (1960). **et-Tabakât'ül Kübrâ**, Beyrut: Dâr'u Sadr.

İbnü'l Cevzî (1998). **Kitâbu Ahkami'n Nisâ**, Beyrut: Müessesetü'l Kütübü's Sekafî.

İmamoğlu E. O. (1991). Aile İçinde Kadın Erkek Roller. **Türk Aile Ansiklopedisi içinde** (C. III, s. 832-835). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.

Karaman, H. (1993). **İslâm'da Kadın ve Aile**. İstanbul: Ensar Yayınları.

Kehhâle, Ö. R. (1959). **A'lamu'n Nisâ fi Alemeyi'l Arab ve'l İslâm**, Dimeşk: et-Tab'atü'l Hâşimiyye.

Kettânî. (1990). **et-Teratibü'l İdariyye** (Çev. Ahmet Özel). İstanbul: İz Yayınları.

Kırbaçoğlu, M. H. (1997). Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler. **İslâmî Araştırmalar**, 10, 259-270.

Larsen Otto N., Lundberg George A., Schrag Clarence C. (1985). **Sosyoloji** (Çev. Özer Ozankaya). Ankara: Işın Yayınları.

Meriç, Ü. (1997). **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, İstanbul: İz Yayınları.

Muhsin, Â. V. (1997). **Kur'an ve Kadın** (Çev. Nazife Şişman). İstanbul: İz Yayınları.

Nirun, N. (1994). **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özek A. (1996). Kur'an'da Kadınlara Ait Hükümler ve İslâm Nazarında Kadın. İSAV (Ed.), **Sosyal Hayatta Kadın içinde** (s.17-69). İstanbul: Ensar Yayınları.

Saran, N. (1979). Sosyal Antropolog Gözüyle Toplumumuzda Kadın. **Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi**, 3, 4-5.

Savaş, R. (1991). **H. Muhammed (s.a.v) Devrinde Kadın**, İstanbul: Ravza Yayınları.

Sayın, Ö. (1990). **Aile Sosyolojisi**, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Schimmel, A. (1999). **Ruhum Bir Kadındır** (Çev. Ömer Enis Akbulut). İstanbul: İz Yayınları.

Sibâî, M. (1993). Tarih Boyunca Kadın Haklarının Gelişimi ve Müslüman Kadının Hukuku, **İslâm'da Kadın Hakları (Antoloji) içinde** (s. 90-106). Ankara: Rehber Yayınları.

Smith, J. I. & Haddad, Y. Y. (1992). Havva: İslâmî Kadın imajı (Çev. Yasin Aktay). **İslâmî Araştırmalar**, 6, 64-71.

70 ►

Taplamacioğlu, M. (1961). **Genel Sosyoloji**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Toksarı, A. (1996). Hz. Peygamber Devrinde Kadın. İSAV (Ed.), **Sosyal Hayatta Kadın içinde** (s.71-99). İstanbul: Ensar Yayınları.

Tolan, B. (1996). **Toplum Bilimlerine Giriş**. Ankara: Murat-Adım Yayınları.

Topaloğlu, B. (1970), **İslâm'da Kadın**. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Zehebî. (1990). **Siyer'ü A'lamu'n Nübela**, Beyrut: Müessesetü'r Risale.

Ziriklî, (1969). **el-A'lam (Kâmusu Teracimi'l Eşheri'r Ricâli ve'n Nisâ mine'l Arab ve'l Musta'ribîn ve'l Müsteşrikîn)**, Beyrut: Basımevi Yok.